

Голод А. П.

*доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри туризму*

*Львівського державного університету фізичної культури
імені Івана Боберського*

Феленчак Ю. Б.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри спортивного туризму*

*Львівського державного університету фізичної культури
імені Івана Боберського*

Перегіняк Т. І.

студент

Львівського університету бізнесу і права

Holod Andrii

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of Tourism Department*

Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi

Felenchak Yuliia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Senior Lecturer at Department of Sport Tourism Department

Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi

Perehyniak Taras

Student

Lviv University of Business and Law

РЕГІОНАЛЬНІ ТУРИСТИЧНІ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Анотація. У статті досліджено тенденції функціонування регіональних туристичних систем України у посткризовий період для виявлення потенціалу їхнього розвитку в умовах глобальних загроз, пов'язаних із поширенням пандемії COVID-19. Проаналізовано динаміку та регіональні відмінності показників функціонування суб'єктів туристичної діяльності та закладів розміщення в Україні. Вивчено вплив кризових явищ на структуру й обсяги туристичних потоків в Україні. Виявлено основні закономірності розвитку туристичної сфери регіонів України у посткризовий період: залежність швидкості відновлення регіональної туристичної системи від рівня її стійкості; наявність компенсаційних механізмів, зумовлених здатністю регіональних туристичних систем до часткової самоорганізації. Окреслено перспективи розвитку регіональних туристичних систем в умовах необхідності подолання наслідків пандемії COVID-19.

Ключові слова: регіональна туристична система, туризм, потенціал, розвиток, криза.

Вступ та постановка проблеми. Сучасний етап функціонування економічних систем різних рівнів характеризується пороговими значеннями нестабільності. Загрози і виклики сучасності негативно позначаються і на функціонуванні сфери туризму, яка, з одного боку, є одним із найбільш перспективних напрямів економічної діяльності, а з іншого – надзвичайно чутливою до дії деструктивних чинників різного походження. Природа туризму як соціального явища зумовлює його тісні взаємозв'язки із процесами, що проходять у межах регіональних спільнот та в окремих дестинаціях. Поширення міжнародного тероризму, нелегальної міграції, зростання захворюваності на соціально небезпечні хвороби, загальне погіршення екологічної ситуації, незважаючи на інтенсифікацію туристичних потоків, призводять до суттєвого зростання їхнього негативного впливу на туристичну діяльність, що має різний ступінь прояву на просторовому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади та актуальні практичні проблеми розвитку туризму в регіонах України постійно перебували у фокусі уваги пред-

ставників різних наукових напрямів. Зазначеній тематиці присвячено велику кількість наукових праць, серед яких окремо варто виділити роботи М. Мальської [5], Н. Мандюка [6], Л. Черчик [8]. Регіональні проблеми розвитку туризму із системної позиції досліджували Г. Батьковець [1], Л. Дмитришин та Т. Павлюк [4], В. Папп [7] та інші.

Однак концепція регіональних туристичних систем усе ще потребує удосконалення та розвитку, особливо з огляду на актуалізацію кризових явищ у туристичній сфері. Особливо важливим для розроблення напрямів регулювання розвитку туристичної сфери регіонів України є вивчення впливу на особливості функціонування регіональних туристичних систем держави останніх криз – як глобального (наприклад, економічна криза 2008–2009 років), так і регіонального походження (війна і окупація окремих територій у 2014 році).

Метою статті є аналіз тенденцій функціонування регіональних туристичних систем України у посткризовий період для виявлення потенціалу їх розвитку в умовах глобальних загроз, пов'язаних із поширенням пандемії COVID-19.

Результати дослідження. Регіональну туристичну систему ми розуміємо як складну, відкриту, частково саморегульовану туристичну систему, що формується на регіональному рівні під впливом туристичних потоків; складається із соціальної, ресурсної, інфраструктурної, організаційної, управлінської, науково-освітньої та інформаційної підсистем; основною метою функціонування її є модернізація туристичної сфери регіону.

Ключовим напрямом модернізації туристичної сфери на сучасному етапі є гарантування безпеки туризму, яку на регіональному рівні ми трактуємо як стан функціонування регіональної туристичної системи у визначений період часу, що характеризується відсутністю загроз і дає можливість забезпечити стабільний розвиток цієї системи у майбутньому [2].

Для оцінки необхідності та спрямованості модернізаційних змін у контексті подолання наслідків кризового періоду важливим є ґрунтовний аналіз динамічних, структурних та просторових характеристик регіональних туристичних систем держави, які формують їхній потенціал розвитку. Водночас оцінка наслідків минулих криз дає змогу спрогнозувати тенденції розвитку туристичної сфери окремих регіонів і держави загалом у найближчому майбутньому.

Із цією метою нами проаналізовано динаміку зміни параметричних характеристик регіональних туристичних систем України на сучасному етапі їхнього функціонування. За результатами оцінки параметрів організаційної компоненти регіональних туристичних систем, що характеризується показниками функціонування суб'єктів туристичної діяльності, кількості обслужених ними туристів та обсягів доходів від туристичної діяльності у регіонах України, виявлено окремі важливі тенденції (рис. 1).

Зокрема, засвідчено суттєве зниження у 2011–2018 рр. кількості суб'єктів туристичної діяльності в усіх регіонах держави, крім Херсонської області, що свідчить про системний характер кризи у туристичній сфері.

Водночас порівняння відносних показників демонструє те, що станом на 2018 рік кризовий спад у розвитку туристичного бізнесу загалом подолано, причому найбільш сприятливою є ситуація у 7 регіонах, серед яких – Київська, Львівська, Одеська області та м. Київ, де кількість суб'єктів туристичної діяльності уже перевищила значення докризового періоду (рис. 1). Очевидно, що в контексті стану організаційної підсистеми самі ці регіональні туристичні системи мали найвищий рівень стійкості напередодні пандемічної кризи 2020 року.

Звертає на себе увагу наявність депресивних із погляду розвитку туристичного бізнесу регіонів, таких як Закарпатська область, в якій починаючи із 2011 року спостерігається загальне зниження кількості суб'єктів туристичної діяльності. У поєднанні з високим туристичним потенціалом та достатнім розвитком інфраструктури така тенденція зумовлює необхідність розроблення та реалізації цільових програм із метою модернізації організаційної компоненти туристичної сфери діяльності.

Однією із важливих причин кризи 2014 року у туристичній сфері держави стала окупація найбільш туристично привабливого регіону – Автономної Республіки Крим. Як свідчать дані 2013 року, у цьому регіоні налічувалося 640 суб'єктів туристичної діяльності, що становило понад 11% від загальної їх кількості в Україні. Однак у 2015–2018 рр. туристична сфера України загалом компенсувала втрати від окупації території, що поряд із частковим вирішенням безпекових проблем дало поштовх зростанню туристичних потоків (передусім виїзного туризму, що у 2017 році досягнув історично максимального рівня за показником кількості туристів) (рис. 2).

Станом на 2018 рік найбільша кількість суб'єктів туристичної діяльності (понад 100) була характерною для м. Києва, Дніпропетровської, Львівської, Одеської, Харківської, Київської, Запорізької, Полтавської, Івано-Франківської, Черкаської областей [3]. Аналізуючи цей

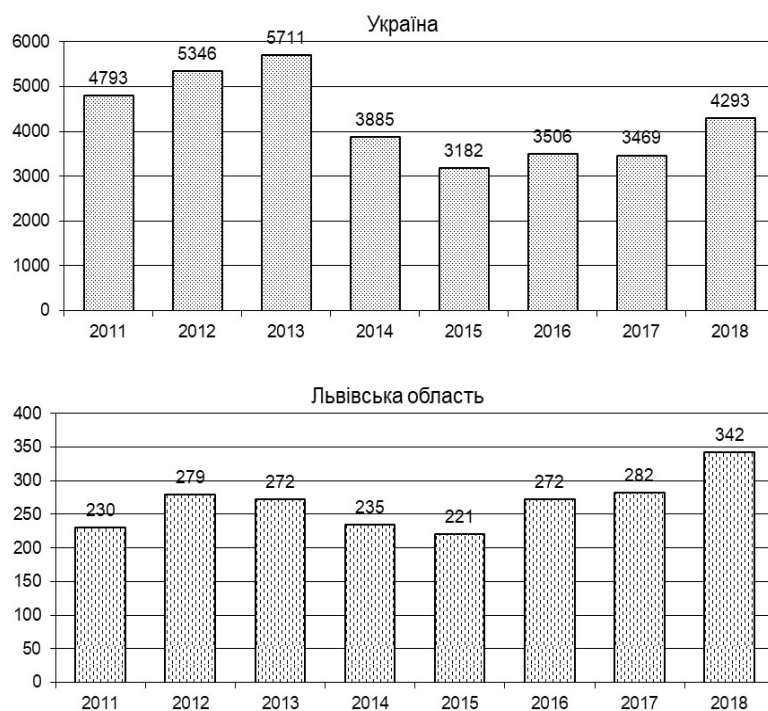

Рис. 1. Зміна кількості суб'єктів туристичної діяльності в Україні та Львівській області у 2011–2018 рр., одиниць

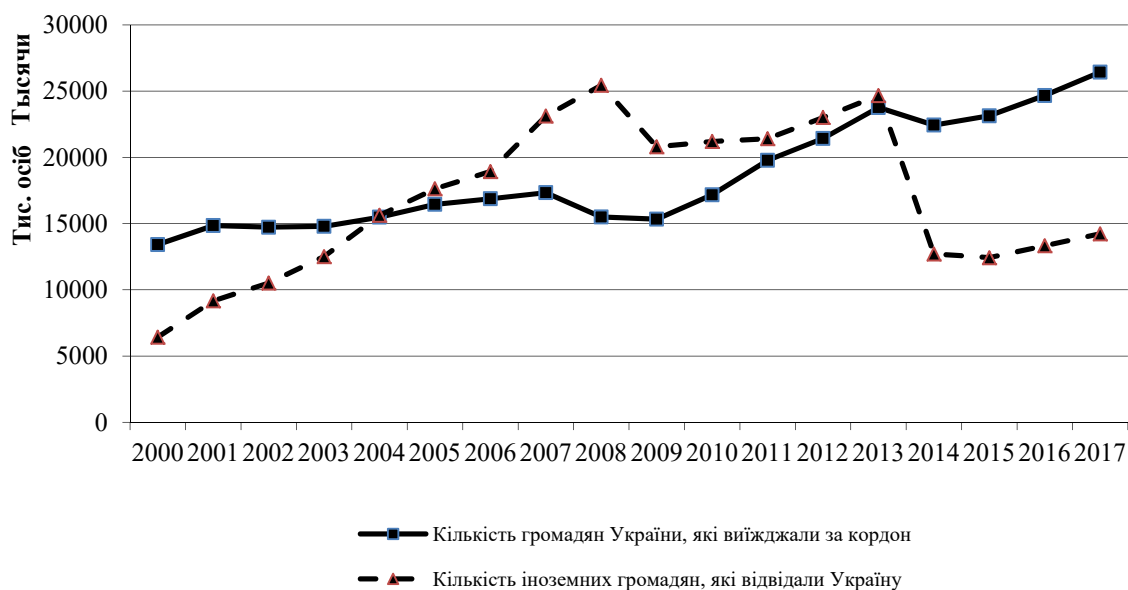

Рис. 2. Структура і динаміка туристичних потоків в Україні у 2000–2017 рр.

перелік, можна зробити висновок про ключову роль екістичного чинника та ресурсних передумов у концентрації підприємств туристичного бізнесу.

Найменша кількість суб'єктів туристичної діяльності (менше 30) цілком логічно спостерігалася у Луганській області. Варто зауважити, що подібні показники ще у 2016 році були і у Донецької області, яка, однак, за наступні 2 роки суттєво наростила свій організаційний туристичний потенціал.

Аналіз динаміки доходів від туристичної діяльності засвідчив, що зменшення кількості туроператорів та турагентів в регіонах України не є пропорційним до зниження прибутків туристичного бізнесу. Навіть з урахуванням інфляції та девальвації національної валюти рівень доходів від туристичної діяльності у більшості регіонів України за 2018 рік був зіставним із відповідним показником 2011 року. Найвищими темпами зростання доходності туристичного бізнесу характеризувалися місто Київ, а також Чернігівська, Вінницька, Львівська, Сумська області. Важливою тенденцією у трансформації структури доходів від туристичної діяльності у 2015–2018 рр. стало збільшення частки прибутків від організації внутрішнього туризму, очевидно, зумовлене валютними ризиками.

Станом на 2018 рік найбільший дохід від надання туристичних послуг (понад 200 млн грн.) отримали суб'єкти туристичної діяльності таких регіонів, як м. Київ, Львівська, Івано-Франківська, Одеська області. Найнижчими показниками (менше 15 млн грн.) характеризувалися Хмельницька, Тернопільська, Чернігівська, Житомирська та Луганська області.

Розрахунок частки доходів від надання туристичних послуг у валовому регіональному продукті станом на 2018 рік підтвердив загалом мізерне значення туристичної сфери у формуванні доходів регіональної економіки в Україні. Навіть найвищий показник, що характерний для м. Києва (2,4%), є нижчим за мінімальну частку туризму у ВВП в сусідніх країнах ЄС (2,7% у Словаччині).

Окрім столиці, порівняно високою часткою доходів від надання туристичних послуг у ВВП характеризуються Львівська та Івано-Франківська області, розвиток туристичної сфери в яких є пріоритетним.

Кількість туристів, обслужених суб'єктами туристичної діяльності в регіонах України, у 2014 році закономірно зазнала кризового спаду, однак уже із 2016 року, а для Львівської області – із 2015 року, перейшла до постійного зростання (рис. 3). Незважаючи на загальне зниження платоспроможного попиту на туристичні послуги в останні роки, наявні показники демонструють все ще високий рівень стійкості регіональних туристичних систем України.

У 2018 році найбільшою кількістю обслужених туристів (понад 100 тис. осіб) була у м. Києві, Львівській та Дніпропетровській областях. Найнижчими показниками (менше 20 тис. осіб) характеризувалися Миколаївська, Житомирська, Сумська, Тернопільська, Кіровоградська та Луганська області. У зв'язку із юридичною приналежністю найбільш активних суб'єктів туристичної діяльності до м. Києва, як свідчить статистика, саме у столиці концентрується понад 80% від загальнодержавної кількості обслужених туристів.

За результатами аналізу територіальних відмінностей діяльності колективних закладів розміщення, що становлять основу інфраструктурної компоненти регіональних туристичних систем, виявлено суттєві просторові диспропорції. Найвищий рівень розвитку цієї мережі характерний для Південного та Карпатського макрорегіонів, а також для столиці й областей із розгалуженою екістичною мережею і високим рівнем ділової активності (рис. 4).

Усі заклади розміщення в регіонах України станом на 2018 рік ділилися на 2 великі групи – готелі та аналогічні заклади розміщення (2777 од.), а також спеціалізовані заклади розміщення (1942 од.) [3]. У структурі закладів розміщення першої групи провідну роль відіграють готелі, а у другій групі найчисельнішими є бази відпочинку. Варто зауважити, що значна кількість баз відпочинку є відомчими або на балансі конкретних підприємств, а отже, їх доступність для широкого кола споживачів є обмеженою.

Аналізуючи динаміку кількості колективних засобів розміщення (фізичних та юридичних осіб) на загальнодержавному рівні, можна помітити, що їх число зменшується починаючи із 2014 року (рис. 5). Особливо це

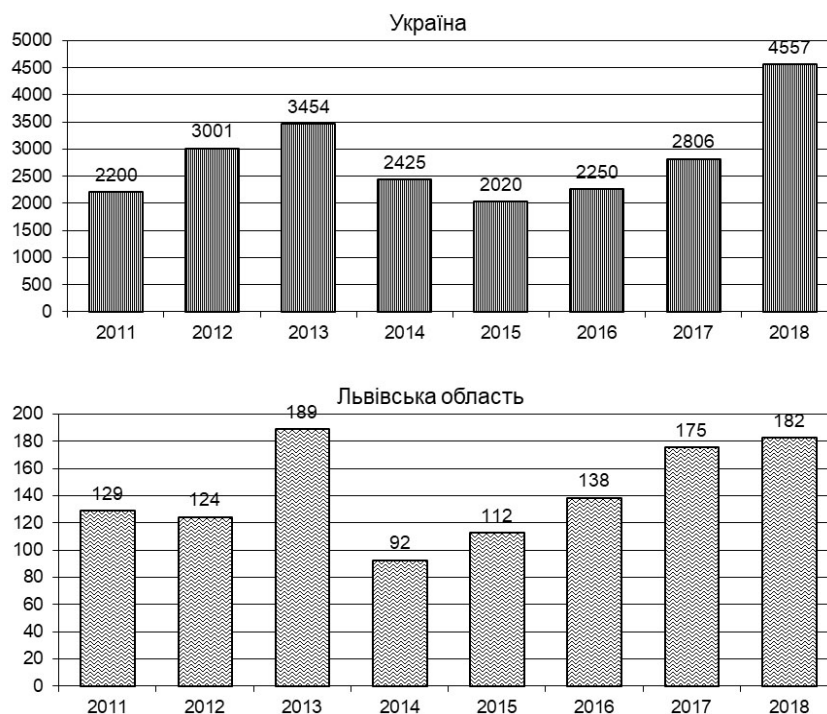

Рис. 3. Зміна кількості туристів, обслужених суб'єктами туристичної діяльності в Україні та у Львівській області у 2011–2018 рр., тис. осіб

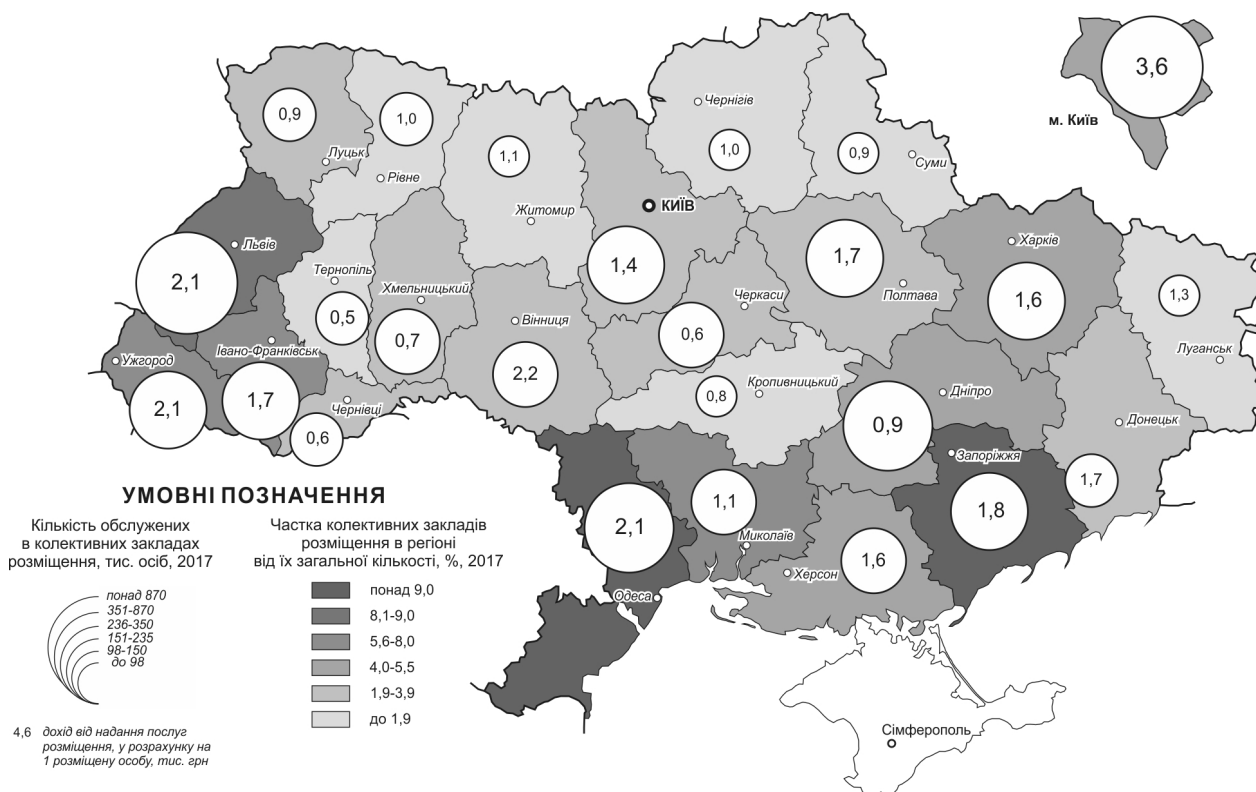

Рис. 4. Основні показники діяльності колективних закладів розміщення в регіонах України

помітно, зважаючи на чітку тенденцію до зростання відповідних показників у 2011–2013 рр.

Однак в окремих регіонах, зокрема у Львівській області, ситуація не є настільки однозначною. Тут, незважаючи на невеликий спад у 2015 році, вже у 2016 р.

кількість колективних засобів розміщування не лише перевищила докризовий рівень, а й досягла рекордної позначки за сучасний часовий період. Подібна ситуація характерна і для м. Києва, Запорізької та деяких інших областей.

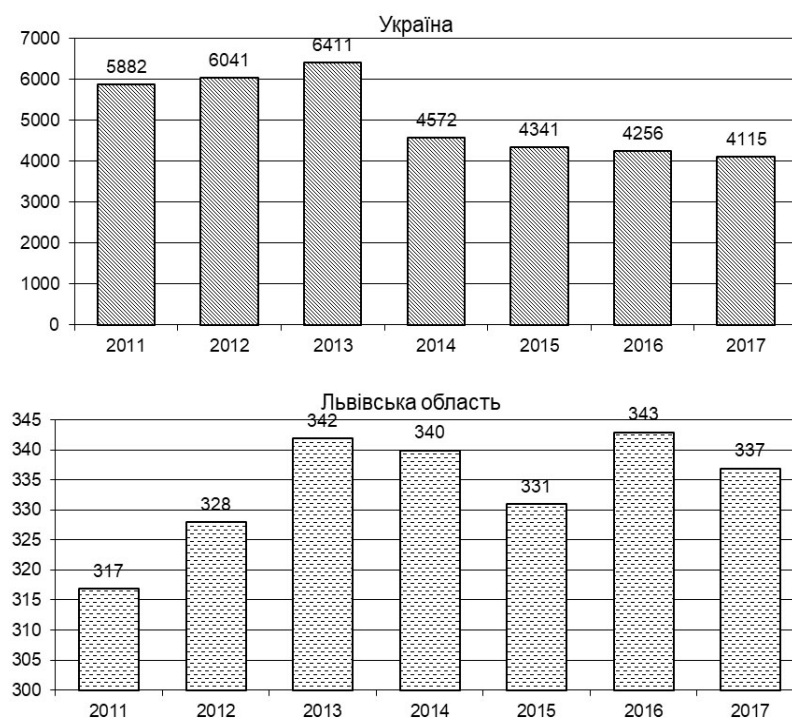

Рис. 5. Зміна кількості колективних закладів розміщення в Україні та у Львівській області у 2011–2017 рр., одиниць

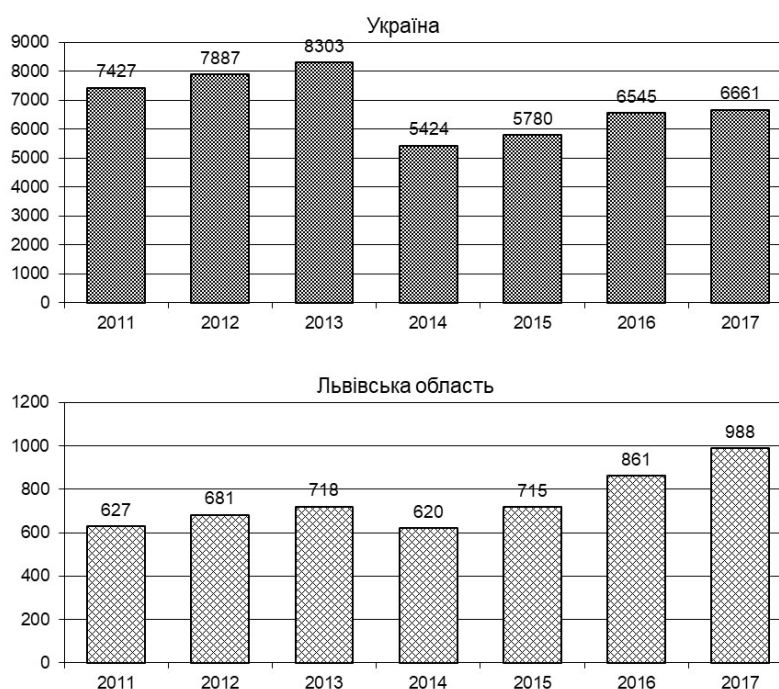

Рис. 6. Зміна кількості осіб, розміщених у колективних засобах розміщування в Україні та у Львівській області у 2011–2016 рр., тис. осіб

Незважаючи на скорочення числа колективних закладів розміщення, кількість розміщених осіб у них після суттєвого спаду у 2013–2014 рр. постійно зростає, що є досить позитивною тенденцією (рис. 6). В окремих регіонах (м. Київ, Львівська, Закарпатська, Запорізька та інші обл.) таке зростання станом на 2018 рік уже перевищило показники 2013 року. Варто зауважити, що у Львівській області

темпи зростання цього показника є значно вищими, ніж у докризовий період загалом. Очевидним є компенсаційний механізм прискореного зростання проаналізованих компонентів регіональної туристичної системи Львівської області, який поряд із ймовірною безпечністю регіону для туристів, зумовлює його значний модернізаційний потенціал та високий рівень стійкості в сучасний кризовий період.

Отже, проаналізувавши тенденції та просторові особливості функціонування суб'єктів туристичної діяльності та закладів розміщення у регіонах України, можемо зробити висновок про те, що кризовий період 2013–2014 рр., безумовно, стосувався усього туристичного комплексу держави, однак, як показали останні тенденції, деякі регіональні туристичні системи (наприклад, Львівської області) в кризових умовах виявили значний ресурс стійкості і тим самим продемонстрували достатню модернізаційну готовність.

Висновки. Проаналізувавши тенденції розвитку регіональних туристичних систем України у посткризовий період, можна помітити дві ключові закономірності.

По-перше, залежність швидкості відновлення регіональної туристичної системи від рівня її стійкості, що визначається обсягом ресурсного потенціалу та складністю і диференціацією регіонального туристичного ринку.

По-друге, наявність компенсаційних механізмів, зумовлених здатністю регіональних туристичних систем до часткової самоорганізації. Для прикладу, в умовах втрати частини туристичного потенціалу держави у зв'язку із окупацією

Автономної Республіки Крим у 2014 році такі компенсаційні механізми привели до зростання внутрішніх туристичних потоків як у напрямі інших приморських регіонів, так і до Карпатського регіону; зниження обсягів в'їзного туризму, починаючи з 2014 року, також компенсувалося загальним зростанням обсягів внутрішнього та виїзного туризму.

В умовах пандемії COVID-19, за попередніми даними, в Україні зріс обсяг внутрішнього туризму, що теж є прикладом подібних компенсаційних механізмів. Як показує практика організації туристичних подорожей у провідних світових туристичних дестинаціях влітку 2020 року, навіть в умовах пандемії туристичний попит є достатньо високим, а можливості для надання якісних туристичних послуг – цілком реальними. Отже, можемо спрогнозувати поступове повернення регіональних туристичних систем України до попереднього стану, однак напрямки туризму та структура туристичної діяльності під впливом останньої кризи неминуче трансформуються. Вивчення найновіших статистичних даних дасть змогу чіткіше окреслити нові тенденції та напрямки розвитку туристичної сфери регіонів України та розробити ефективні заходи щодо його регулювання.

Список використаних джерел:

1. Батьковець Г.А. Інвестиційна політика в сфері туризму. *Вісник Львівського інституту економіки і туризму*. 2007. № 2. С. 87–91.
2. Голод А.П. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування : монографія. Львів : ЛДУФК, 2017. 350 с.
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.12.2020).
4. Дмитришин Л.І., Павлюк Т.Д. Просторова модель уніфікації та конкуренції в регіональному туристичному секторі. *Проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 335–340.
5. Мальська М.П. Формування і розвиток просторових систем послуг (теорія та практика реалізації): автореф. дис ... д-ра екон. наук: 08.00.05. Львів, 2011. 40 с.
6. Мандюк Н.Л. Маркетингове управління розвитком регіональних рекреаційних систем: автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.00.05. Львів, 2008. 20 с.
7. Папп В.В. Фактори конкурентоздатності регіональної туристичної системи. *Економічний простір*. 2015. № 100. С. 47–56.
8. Черчик Л.М. Сучасні реалії формування та розвитку регіональних рекреаційних систем в умовах посилення інтеграційних процесів. *Економічний форум*. 2012. № 4. С. 228–236.

References:

1. Batkovets H.A. (2007) Investytsiina polityka v sferi turyzmu [Investment policy in the field of tourism]. *Visnyk Lvivskoho instytutu ekonomiky i turyzmu*, no. 2, pp. 87–91.
2. Holod A.P. (2017) *Bezpeka rehionalnykh turystychnykh system: teoriia, metodolohiia ta problemy harantuvannia* [Safety and security of regional tourism systems: theory, methodology and problems of guarantee]. Lviv: LDUFK. (in Ukrainian)
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 10 December 2020).
4. Dmytryshyn L.I., Pavliuk T.D. (2014) Prostorova model unifikatsii ta konkurentsii v rehionalnomu turystychnomu sektori [Spatial model of unification and competition in the regional tourism sector]. *Problemy ekonomiky*, no. 3, pp. 335–340.
5. Malska M.P. (2011) *Formuvannia i rozvytok prostorovykh system posluh (teoriia ta praktyka realizatsii)* [Formation and development of spatial service systems (theory and practice of implementation)] (PhD Thesis), Lviv.
6. Mandiuk N.L. (2008) *Marketynhove upravlinnia rozvytkom rehionalnykh rekreatsinykh system* [Marketing management of development of regional recreational systems] (PhD Thesis), Lviv.
7. Papp V.V. (2015) Faktory konkurentozdatnosti rehionalnoi turystychnoi systemy [Factors of competitiveness of the regional tourist system]. *Ekonomichniy prostir* [Economic space], no. 100, pp. 47–56.
8. Cherchuk L.M. (2012) Suchasni realii formuvannia ta rozvytku rehionalnykh rekreatsinykh system v umovakh posylennia intehratsiinykh protsesiv [Modern realities of formation and development of regional recreational systems in the conditions of strengthening of integration processes]. *Ekonomichniy forum*, no. 4, pp. 228–236.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ТУРИСТИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ: ПОТЕНЦИАЛ РАЗВИТИЯ В КРИЗИСНЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация. В статье исследованы тенденции функционирования региональных туристических систем Украины в посткризисный период для выявления потенциала их развития в условиях глобальных угроз, связанных с распространением пандемии COVID-19. Проанализирована динамика и региональные различия показателей функционирования субъектов туристической деятельности и средств размещения в Украине. Изучено влияние кризисных явлений на структуру и объемы туристических потоков в Украину. Выявлены главные закономерности развития туристической сферы регионов Украины в посткризисный период: зависимость скорости восстановления региональной туристической системы от уровня ее устойчивости; наличие компенсационных механизмов, обусловленных способностью региональных туристических систем к частичной самоорганизации. Определены перспективы развития региональных туристических систем в условиях необходимости преодоления последствий пандемии COVID-19.

Ключевые слова: региональная туристическая система, туризм, потенциал, развитие, кризис.

REGIONAL TOURISM SYSTEMS OF UKRAINE: POTENTIAL OF DEVELOPMENT IN CRISIS

Summary. The article deals with the trends in the functioning of regional tourism systems in Ukraine in the post-crisis period to identify the potential for their development in the face of global threats associated with the spread of the COVID-19 pandemic. To assess the need and direction of modernization changes in the context of overcoming the effects of the crisis period, it is important to thoroughly analyze the dynamic, structural and spatial characteristics of regional tourism systems of the state, which shape their development potential. To this end, the dynamics and regional differences in the performance of tourism entities and accommodation establishments in Ukraine are analyzed. The analysis of the dynamics of revenues from tourism activities showed that the decrease in the number of tour operators and travel agents in the regions of Ukraine is not proportional to the decrease in profits of the tourism business. According to the results of the analysis of territorial differences in the activity of collective accommodation establishments, which form the basis of the infrastructural component of regional tourism systems, significant spatial disparities were revealed. The influence of crisis phenomena on the structure and volume of tourist flows in Ukraine is studied. It is determined that the crisis period of 2013–2014 affected the entire tourist complex of the country, but some regional tourism systems (for example, Lviv region) in crisis conditions showed a significant resource of resilience and thus demonstrated sufficient modernization readiness. The main patterns of development of the tourist sphere of the regions of Ukraine in the post-crisis period are revealed: the dependence of the regional tourism system recovery speed on the level of its stability; the presence of compensation mechanisms due to the ability of regional tourism systems to partial self-organization. Prospects for the development of regional tourism systems in terms of the need to overcome the effects of the COVID-19 pandemic are outlined. The possibility of gradual return of regional tourism systems of Ukraine to the previous state under the condition of transformation of directions of tourism and structure of tourist activity is forecasted.

Key words: regional tourism system, tourism, potential, development, crisis.